

Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Digitaliseret efter aftale med Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. PDF-filen er kun til ikke kommercielt brug.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

FEMTE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

DR. PHIL., SOGNEPRÆST.

TREDIE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS UNIV. BOGHANDLER G. E. C. GAD.

H. H. THIELES BOGTRYKKERI.

1905—1907.

Dr. Morten Børups Vers om de danske Stiftsstæder

forklarede af H. F. Rørdam.

Det er som Skolemand, Dr. Morten Børup, der døde 1526 som Kantor i Aarhus Kapitel, har vundet Navnkundighed¹⁾; men til hans Skolegjerning var knyttet en Forfattervirksomhed, der nu synes os at ligge temmelig fjernt fra Kirkens og Skolens Enemærker, men ikke opfattedes saaledes i hin Tid. Han er nemlig ifølge gamle Vidnesbyrd Forfatter af dramatiske Stykker («*lusibus choreisque concinnandis ingenii vim exercebat*») sikkert med Benyttelse af bibelske Emner, som Skoledisciplene under hans Ledelse opførte, særlig naar »vor store Frues Gilde« i Aarhus aarlig holdt Fest, og der fortælles, at Personer af de højeste Stænder oftere vare tilstede ved disse Skuespil. Tillige var han, hvad man vel nu vilde kalde Balletkomponist eller Forfatter. Ved Festlighederne i Anledning af Christian IV's Daabshøjtid 1577 opførtes saaledes en Art Ballet, Daaredansen («*chorea, quæ a stultis habet nomen*»), som Dr. Morten Børup, ifølge en af hans gamle Disciples Vidnesbyrd, i sin Tid havde komponeret — »en værdig Sysselsættelse for en Doktor i Theologien«, siger Kirkehistorikeren Pontoppidan; men det maa dog til billigt Forsvar for den gamle Doktor²⁾ bemærkes, at han næppe har fremstillet

¹⁾ Se Dsk. biogr. Lexikon III, 332 ff. Til de her anførte Kilder kunde føjes: A. Thura, *Idea Hist. litt. Dan.* p. 71-2. Hertel, *Beskriv. over Aarhus Domkirke* II, 477-8.

²⁾ Han var forøvrigt næppe Dr. theol., men Dr. jur., som hans ældste Biograf, Dr. Rasmus Lætus, udtrykkelig vidner (Rørdam, *Hist.*

Daarskaben som noget, der burde efterfølges, men snarere har villet vise et Billede af, hvad Verdens Daarskab fører til.

Alt dette kjende vi dog nu kun af Omtale. Derimod have vi hans skjønne Vaarsang («In vernalis temporis ortu lætabundo»), et stemningsfuldt Udtryk for den Glæde, der fylder alle Hjærter ved Foraarets Komme¹⁾. Flere — deriblandt for nylig Dr. Vilh. Andersen²⁾ — have forsøgt at iklæde denne Sang dansk Dragt. Ingen har dog formentlig truffet Tonen bedre end den gamle Aarhus-Rektor, Professor H. H. Blache, og da hans Gjengivelse af Sangen næppe er kjendt af mange, vil det vistnok ikke findes upassende, at Erindringen om den her fornyes. Den lyder saaledes³⁾:

Naar den unge Foraarsdag
Kommer med sin Ynde,
Og naar Vintrens Nederlag
Svalerne forkynde,
Smiler i den lyse Stund
Hav og Mark og grønne Lund,
Vinker ud fra Muren;
Luften strømmer sund og varm,
Kraften svulmer i hver Barm
Gjenfødt med Naturen.

Blomster med den søde Duft
Jordens Barm beklæde;
Lifligt Fugle højt i Luft
Hver sin Vise kvæde.

Kildeskrifter II, 669). Naar en Gang den paabegyndte Udgave af Kølner-Matriklen kommer saa vidt, faar man sandsynligvis Bekræftelse derpaa, i alt Fald vil man vistnok faa sikker Oplysning om, naar Morten Børup kom til Kølner, hvilket vil være af Vigtighed for Kronologien i hans Historie.

¹⁾ Trykt hos Rørdam, Hist. Kildeskrifter II, 671, og andensteds.

²⁾ Danske Studier udg. af Marius Kristensen og Axel Olrik, I, 236.

³⁾ Indbydelæsskrift til den offentl. Examen i Aarhus Cathedralsskole 1857, S. 44.

Gjennem Morgenduggens Flor
 Himlen smiler mildt til Jord,
 Blank er Havets Flade;
 Solen i sin Herlighed
 Sender sine Straaler ned
 Fra sit høje Stæde.

Hvilken Glorie fra Gud,
 Alnaturens Kilde!
 Hvilken Afglants straalers ud
 Fra hans Aasyn milde!
 Han, som af sit Væsen gav
 Himmelrum og Jord og Hav
 Skjønheds Præg at bære,
 Bød, at riig Mangfoldighed,
 Som vor Tanke svimler ved,
 Tolke maa hans Ære.

Mindre bekjendt end denne Sang er Morten Børups Vers om de danske Stiftsstæder, der da ogsaa i poetisk Henseende langt fra kan maale sig med Vaarsangen, men til Gjengjæld ikke ere uden Mærkelighed i kirkehistorisk Henseende som et Udtryk for Stemningen hos en af Kirkens Mænd overfor adskilligt i den Tids kirkelige Forhold. Vilde man bruge et nymodens Udtryk, kunde man kalde Digtet en Revyise, der roser eller snerter (og mest det sidste) baade til den ene og til den anden Side. Det mest karakteristiske ved den er Forfatterens deri udtalte Beundring for den videnskabelige (akademiske) Dannelse og hans haanende Omtale af Munkevæsenet, og dette, vel at mærke, længe før Reformationen, ja vel endog før Humanismen var kjendt her til Lands¹⁾. Af forskjellige Grunde maa

¹⁾ For dem, der senere maatte komme til at sysle med Morten Børups Historie, vil jeg henlede Opmærksomhed paa nogle mærkelige Ytringer i et Brev fra 1524, skrevet af Lektor Povl Helgesen til Kanniken Peder Iversen i Lund (Rørdam, Hist. Kildeskrifter I, 120),

Versenes Affattelsestid nemlig sættes til Slutningen af det 15de Aarhundrede (nærmest ved Aaret 1491). De bleve dog først trykte et Hundrede Aar senere som Anhang til Anders Sørensen Vedels Udgave af »It Hundrede vduaalde danske Viser« (Ribe 1591, Bl. Hh. 5), hvor de ledsages af følgende Forord:

„Denne Vise er ickon om de besynderligste Stæder oc Byer, som Domkircker ere vdi, oc er denne Vise lagd aff Doctor Morten Børup, som vaar en Naffnkundig og lærder Mand vdi Arhuss, dog hand huercken giffuer Arhuss eller de andre nogen synderlig Loff, vndertagen Kiøbenhaffn alene for Høyscholens oc de Kongelig Hoffuet Slottens skyld; dog huer aff de andre ere vel ellers saa berømmelige, huad heller mand vil see til Gammelheden eller andre Omstende oc god Beleilighed, huad den gode Mand haffuer rørt til denne Dict, som mand ellers maatte vel kalde *Libellum famosum*, om den haffde været giort i vor tid. Men esfterdi den haffuer været brugelig her indtil i Riget, lade vi den saa løbe her hen vnder de andre«.

Versene ere ogsaa optrykte i de senere Udgaver af Viserne, men ere ved Trykfejl dér blevne endnu vanskeligere at tyde, end de i sig selv ere. I Vedels egen Udgave er Ordlyden følgende:

I.

Clericali & Regali
 Turba gaude HAFNIA,
 Non est talis, nec æqualis
 Ciuitas in DANIA,
 Artium officina
 Omnium pulcherrima,
 Merces exerces,
 Colligis & possides
 Per terrarum spacia.

hvoraf fremgaar, at P. H. har korresponderet med Dr. Morten Børup om den mislige Tistand, hvori den katholske Gejstlighed den Gang befandt sig i sædelig Henseende.

II.

Tace LVNDIS Rusticalis,
 Nisi quid Ecclesia.
 Time RIPIS ripam maris,
 Ingeniis viges et moribus.
 Campestris clama VIBERGIA,
 Vre tua stramina,
 Contentiosa, famosa
 Litium certamine
 Et judicum prudentia.

III.

Culus Mundi, vis confundi: Villula
 BURGLAnensis insula:
 Monachorum stringe lorum,
 Tota tua gloria.
 Mane par OTTHONIA,
 Sed fuisti Domina:
 Dedisti, cepisti
 Dominos Monachos,
 Ergo manes famula.

IV.

Nullus ergo te laudare
 Audet nunc ARHVSIA:
 Nam qui tecum vult regnare,
 Deducis per auia:
 Vteris astutia
 Plus quam sapientia:
 Prælatum pergratum
 Temere perdere
 Audes in malicia.

¹⁾ Saaledes i den oprindelige Udgave af Versene; i de senere Udgaver er det blevet til »Cultus».

²⁾ Originaludgaven har: cæpisti. I senere Udgaver rigtigere: cepisti.

V.

SLESVIGA, luto oblita,
 Pone supercilia:
 Caput & pedes perdita
 Langues ad officia:
 Vita in pisciculis,
 Frigida, rigida,
 Tota penè exanimis:
 Regum bibis sanguinem,
 Hoc habes præconium.

VI.

Ex loquace ore tace,
 Garrula ROSCHILDIA:
 Quid de tuo gaudes clero
 In tua superbia:
 Quis de tua copia,
 Vt Petrus de Scotia,
 Tam mirificè docere
 Dogmata plurima
 Possit jam in DANIA.⁹

VII.

Ciuitates DEO gratas,
 Vos conseruet Trinitas:
 Nam sanctorum plurimorum
 Vobis floret sanctitas,
 Clemens & Laurentius,
 Chetillus & Lucius,
 Canutus & Lambertus,
 Meritis plurimis:
 Maria sed in omnibus.
 FINIS.

At give en nøjagtig Oversættelse af denne »Vise« i nogenlunde vellydende danske Vers turde være en vanskelig Opgave selv for en Mester i Sprogbehandling. Naar jeg

alligevel har vovet et Forsøg, da er det for at give dem af vore Læsere, som ikke kunne komme afsted med Latinen, en omtrentlig Forestilling om, hvad Versene indeholde, eller dog af min Opfattelse af Hovedindholdet. Maaske kan dette ufuldkomne Forsøg give Anledning til, at en anden kan gjøre det bedre. Det er lettere at forbedre paa en andens Forsøg, end selv at tage Sagen op fra bar Bund. Saa vidt vides, har ingen hidtil forsøgt at fortolke disse Vers, endsige at omskrive dem paa Dansk.

1.

Pris dig være, Kjøbenhavn!
 Kongeby med Klerker snilde,
 Ingen By i Danmarks Land
 Naa'r dog aarle eller silde,
 Værksted for de ædle Kunster,
 Intet skjønnere jeg veed.
 Dine Varer vidt du sender
 Rundt til hele Jordens Kreds.

2.

Lund, du er en Bondeby,
 Kun din Kirke er din Ære.
 Ribe, Havets Vælde sky:
 Gode Ho'der, ædle Sæder
 Er dig nok til Ros og Hæder.
 Viborg kun en Landstad er,
 Takt med Straa, af Ilden truet,
 Dog ved Tingfærd vidt bekjendt,
 Som ved kloge Dommere.

3

Verdens Bagdel, snart forventd,
 Som et Øland Børglum ligger,
 Nævneværdig kun bekjendt
 Ved de skidne Munkekutter.

Odense har samme Kaar:
 Nys en Frue fin du nævntes;
 Men da Munke du gav Magten,
 Blev du kun en Tjenest'kvind.

4.

Ingen vover nu at rose
 Dig, min gode Aarhus-By;
 Dine Styrere paa Vildspor
 Fører du foruden Blu.
 Snedighed det er dit Vaaben,
 Visdom kjører du til Vægs,
 Godt du lover, frækt du vover
 Ondskabs Spil.
 En Prælat, der er os kjær,
 I Fordærv du bringe vil.

5.

Slesvig: skam dig, skarnbesudlet
 Er fra Hoved du til Fod,
 Fiskeæder, Dovendriver,
 Uden Kraft og uden Mod.
 Det nok være skal din Ros,
 At du drikker Kongers Blod.

6.

Luk din Mund og ti kun stille,
 Snakkesalig Roskilde,
 Du er stolt, men uden Føje,
 Af din Klerkeherlighed.
 Maa jeg spørge: har du nogen,
 Som kan maale sig med ham,
 Der, trods alle Danmarks Lærde,
 Er en Lærer underfuld:
 Peder Skotte, gjæv og huld.

Oplysende Bemærkninger.

1. Verset om Kjøbenhavn trænger ikke til nærmere Forklaring. Det var det for ikke længe siden stiftede Universitet, ved hvilken Morten Børup selv havde studeret, og det livlige Handelsrøre i den fremblomstrende Kongestad, der især havde tildraget sig hans Opmærksomhed. De fleste af Universitetets Professorer kunde som Medlemmer af Kjøbenhavns Kollegiatkapitel eller som Indhavere af kirkelige Præbender kaldes »Clerici».

2. Det maa vække nogen Forundring, hvor lidt Forf. har at sige om Lund, der dog var Sædet for den danske Kirkes Primas og for en talrig Skare af Gejstlige af alle Grader. Men Morten Børup gjør i det hele ikke megen Stads af de gejstlige Dignitarier. — Det er maaske første Gang, det udtrykkelig siges (hvad i en lidt senere Tid ofte med Føje fremhævedes), at Ribe har fostret en Række Mænd, der kunde regnes til de »gode Hoveder« (ingenia) og vel ogsaa i sædelig Holdning indtog en hæderlig Plads. — At mange Huse i Viborg have været tækkede med Straa paa hin Tid (saaledes maa vel nemlig de noget dunkle Udtryk fortolkes), er højst sandsynligt, da det samme har været Tilfældet i langt senere Tider, ligesom denne Omstændighed sikkert har bidraget til, at de Ildebrande, der oftere hjemsøgte denne By (f. Ex. 1529, 1567 og senere), blev af et saa stort og ødelæggende Omfang. Skjønt »Landstaden« Viborg, der savnede direkte Adgang til Havet, saaledes i ydre Henseende var uanseelig nok, indtog Byen dog ved sit Landsting (Snapsting), der hidkaldte mange Fremmede, ikke at tale om Kongehyldingerne, som holdtes der, en fremragende Plads blandt de jydskes Stiftsstæder.

3. Forfatterens Omtale af Børglum viser liden Respekt for dette Bispesæde, som ikke var knyttet til nogen Kjøbstad, men kun til en ringe Landsby (villula), og ikke havde noget Domkapitel af Sekulærgejstlige, men kun et Klosterkonvent at støtte sig til — og for Munkene synes Morten Børup at have næret ikke ringe Foragt, vel især

fordi han ansaa deres videnskabelige Uddannelse for saare mangelfuld. Det bemærkes, at »vis confundi« vel bedst kunde oversættes: Er du gal! (anser du dig selv for noget, du som kun er en »villula«); »lorum« var den Rem eller Snor, hvormed Munkekutten sammenholdtes om Livet. Naar Børglum Stift betegnes som en Ø, kan det erindres, at i ældre Tid var »insula« ligesom det spanske Isola (hvoraf vort isolere) ogsaa Betegnelse for en Halvø¹⁾. Desuden kan det mærkes, at et af de ældste Kort over Jylland, som nu haves²⁾, viser Han Herred som gjennemskåret af en Fjord eller et Vandløb, der danner en Forbindelse mellem Limfjorden og Havet, saa hvis dette har forholdt sig rigtigt, kunde Vendsyssel med nogen Ret kaldes en Ø. Den haanlige Betegnelse af Børglum Stift som »Verdens Bagdel« (culus) minder om senere Tiders Betegnelse af Vendsyssel som den Landsdel, der ligger »nord for Lov og Ret«. — Naar Odense sammenstilles med Børglum, maa Grunden dertil udelukkende søges i den Omstændighed, at S. Knuds Kloster 1489 var tilbagegivet til Munkene, og derved den Ordning omstødt, som 1474 med pavelig Tilladelse var indført af Biskop Carl Rønnow, hvorved Klosterets Ejendomme vare overgivne til et nyoprettet Domkapitel af Sekulæргеjstlige med Provsten ved Odense Frue Kirke i Spidsen. At Odense før havde været en Frue, medens det nu var blevet en Tjenestekvinde, indeholder maaske en Hentydning til den fremragende Rolle, Provsten ved »vor Frue« havde spillet i Striden om Klosteret.

4. Ogsaa Kirkeforholdene i Aarhus havde været underkastede en Revolution, den Gang Morten Børup skrev sin Straffetale til denne By, for saa vidt — hvad Udtrykkene kunde tyde paa — Striden ikke paa den Tid endnu var standende, skjønt den nærmede sig sin Afslutning. Biskop

¹⁾ Se Ed. Erslev, Jylland, S. 80.

²⁾ Saaledes paa et Danmarkskort i »Le Miroir du Monde« (à Bruxelles 1588).

Ejler Madsen Bølle laa nemlig i en voldsom Fejde ved Aarhus By angaaende Byjorderne og andre økonomiske Tvistemaal, og da han ogsaa fik Kongen imod sig, nødtes han 1491 til at nedlægge sin Bispestav¹⁾. At han er den »prælatus pergratus«, som Forf. omtaler, er vist næppe tvivlsomt; Udtrykkene vise da ogsaa, til hvilken Side Dr. Mortens Sympathi har heldet.

5. Den haanlige Omtale af Slesvig skriver sig vel især fra Mindet om K. Niels's og Erik Plovpenning's Mord, men ogsaa senere haarde Sammenstød, tyske Prælaters Fjendskab mod Danmark og de paa Versets Affattelsestid stærkt opløste Forhold i den slesvigske Kirke²⁾ har vel bidraget til at opflamme Forfatterens Uvilje mod Byen Slesvig som Sæde for dette Stifts ledende Gejstlighed, der efter Forf.s Mening kun daarlig passede sin egentlige Gjerning (»langues ad officia«). Den stærkt sammendragne og ret vovede Gjengivelse paa Dansk af Verset om Slesvig trænger til kyndiges særlige Overbærelse.

6. Naar Omtalen af Roskilde, der trods dets anseelige Bispesæde og dets store Skare af omgivende Prælater, Kanniker og andre Klerker, er saa lidet rosende, kommer det vistnok af, at Morten Børup just ikke agtede den gejstlige Stand højt, naar den ikke kunde gjøre sig gjældende ved indre Fortrin, og da navnlig ved grundig theologisk Lærdom, saaledes som Tilfældet var med Dr. Peder Skotte (Petrus David de Scotia), der ogsaa af Lektor Povl Helgesen højlig roses som en udmærket Lærer i den skolastiske Theologi³⁾.

7. Af sidste Vers, hvori Stiftstædernes Værnehelgener opregnes, er ingen Oversættelse forsøgt, men det viser M. Børup som god Katholik trods hans mindre ærbødige Omtale af de fleste af disse Centra for katholsk Gudstjeneste.

¹⁾ Dansk biogr. Lex. III, 323.

²⁾ Se min Levnedsskildring af Enwald Sovenbroder i Dsk. biogr. Lex. XVI, 186.

³⁾ Rørdam, Hist. Kildeskrifter I, 39—40. Dansk biogr. Lex. XIII, 76.

At han stiller sin egen Domkirkes Værnehelgen, S. Clemens, først i Rækken, kan jo findes rimeligt; derefter følger S. Laurentius (Lund), S. Kjeld (Viborg), S. Lucius (Roskilde), S. Knud (Odense) og S. Lambert (Ribe). Marias skjærmende Magt strakte sig vel til alle Bispesæderne, om end Børglum var hende særlig helliget. Det er vel næppe blot et Tilfælde, at S. Peder, til hvem Domkirken i Slesvig var indviet, er forbigaaet blandt »de Gud kjære Stæders« Værnehelgener; thi om denne By har Forfatteren jo kun nedsættende Ord. Om det er hans Mening, at S. Peder i dette Tilfælde har gjort sine Sager mindre godt, maa vi lade staa hen.

Paa den Tid, da Morten Børup skrev sine Vers, var Humanismen endnu ikke trængt indenfor Danmarks Ene-mærker¹⁾; men det varede ikke længe, inden den ogsaa her lod høre fra sig. En af dens første Frembringelser er Oluf Chrysostomus's »Lamentatio ecclesiae« (1529), og snart kom den saa stærkt i Kurs, at Digterne fyldte deres Vers med Billeder hentede fra den græsk-romerske Mythologi, en Skik, der fra den latinske Poesi senere ogsaa smittede over paa den danske, hvorved denne tildels tabte det folkelige Præg, der tidligere havde givet den en egen Ynde trods Formens Mangelfuldhed. At adskillige af de af Humanismen stærkt prægede latinske Digte, hvorpaa vor Litteratur fra det 16. og 17. Aarhundrede er rig, besidde ikke ringe poetisk Skjønhed, skal forøvrigt ikke nægtes²⁾. Men det er ikke altid let at skjelne imellem, hvad der er Laan fra Oldtidens Digtere, og hvad der er de danske Forfatteres egen Opfindelse.

¹⁾ Se herom Dr. Rasmus Lætus's Ytringer i Rørdams Hist. Kildeskrifter II, 670.

²⁾ Exempler i saa Henseende yde navnlig flere af M. Hans Jørgensen Sadolins og Dr. Hans Frandsens latinske Digte fra det 16. Aarh., M. Vitus Berings og andres fra det 17. Aarh., (s. Rostgaard, *Deliciæ poetarum Dan.* I—II).

Gaar man tilbage til Tiden før Humanismen (altsaa den Tid Morten Børup væsentlig tilhørte), da savnes vel i Almindelighed Benyttelsen af klassiske Forbilleder, men til Gjengjæld kan der være noget saa djærvt og tiltalende ved den Tids latinske Vers, at de trods det fremmede Sprog faa en folkelig Klang. Som Exempel kan nævnes den stemningsfulde og gribende Sørgesang over Fædrelandets elendige Kaar under Rigets Adspaltelse i Christoffer II's Tid (»Geme, plange moestø more«), der i den nyeste Tid af Dr. Ernst v. d. Recke er heldig gjengiven paa dansk¹⁾, eller den særdeles skjønne Hyrdepaa-mindelse, som findes trykt i Ny kirkehist. Saml. V, 60 ff, om hvilket Digt det dog ikke med nogen Vished kan afgjøres, om det er oprundet paa dansk Grund²⁾. Det sidste synes derimod at være Tilfældet med den Karakteristik af de forskjellige europæiske Folk, der findes trykt i Scr. Rer. Dan. I, 70 f, hvori der bl. a. findes følgende klangfulde Rythmer om Upsvenskerne:

Uplandenses sunt velut enses semper acuti,
Proelia poscunt et male noscunt ensibus uti.

En af de smukkeste Prøver paa hvad en før-humanistisk Digter kunde frembringe, er — ved Siden af Morten Børup's Vaarsang — de Ord, hvormed Indskriften over Kongegravene i Sorø begynde:

Stemmate dignos, corde benignos, reque potentes
Regia Reges hæc tenet ædes, morte ruentes³⁾.

I dansk Prosa kunne disse Ord vel gjengives saaledes: »Konger, høje af Byrd, gode af Hjærte, vældige af Magt, fældede af Døden, omslutter denne Kongebolig.«

¹⁾ Den latinske Text i Gertz's Hist. Læsebog S. 162 ff. Den danske Oversættelse i Rosenørns Niels Ebbesen II, 50 ff.

²⁾ Endnu mindre kan noget saadant formodes om den gamle Klage over den i alle Stænder udbredte Fordærvelse, udg. af Gertz med dansk Oversættelse i Sthyr's Theol. Tidsskrift IV, 107 ff.

³⁾ Scr. Rer. Dan. IV, 574. Mort. Pedersen, Absalons Herkomst, S. 55. Wendelboe, Mindesmærker i Sorø Kirke, S. 17.